

ODLOMEK IZ ROMANA O NOVAKOVIH

Ivo Zorman

Medlo jesensko sonce se je prebilo skozi cunjaste oblake, pozlatilo prah, ki se je vrtinčil po sobi, in narisalo na vegastem, črvivem podu svetel četverkotnik. Fran Novak je sedel v pletenem naslanjaču in strmel v svetlo ploskev na tleh. Prav tam je med razpadajočimi podnicami zevala špranja, široka, da bi vanjo položil palec, in polna smeti. Pred dobrim mesecem še je bila prekrita s preprogo, poslednjo, ki mu je ostala; pa je ta tudi romala iz hiše. In sedaj to sonce! Nič toplote ni prinašalo, samo revščino, ki ga je obdajala, je do kraja razgalilo. Pod je bil videti dvakrat bolj umazan kakor sicer in oprava, ki je bila nagnetena ob stenah, je nekako zrasla v neskladnosti. Nekaj klavrnega je bilo v tem stanovanju. Nizka, obokana kuhinja je bila podobna mračni luknji, če se je umaknil v sobo, se pa nikoli ni mogel iznebiti občutka, da je stopil v na pol izropano skladišče starega pohištva. Na vrvcu, ki je bila na debelo prekrita z mušjo nesnago, je s stropa visela žarnica, pa brez senčnika. Slikarija je bila staromodna in obledela; ko so se selili, ni bilo časa, da bi belili, pa tudi denarja ne. Vrata, tista dvokrilna vrata, ki jih najdeš samo v zelo starih hišah, so bila razmajana. Prejšnji stanovalec je z neveščo roko pod njimi pribil letev, da bi ne zijala, kakor so. Vse je bilo preperelo, vse je razpadalo.

— Fej, kako stlačijo človeka!

Zmerom ga je grizlo in nikoli se ni mogel otresti občutka, da so mu prizadejali krivico. To jutro so se pa grenkemu občutku pridružile še temne slutnje, ki so ga nenadoma obšle in potem rasle v njem, kakor je rasel dan. Čutil je, da se bo nekaj zgodilo, nekaj neprijetnega, pa ni vedel, kaj. Ko je Hilda odšla in ko se je tudi Jelka odpravila v šolo, je ostal sam. Sedel je k oknu, vrtal po sebi in iskal vzroka svojemu nemiru. Slutnje ga nikoli niso varale, zmerom so že vnaprej napovedovale nesrečo, toda naj je še tako skrbno tehtal sleherni korak, ki ga je bil napravil, in vsako kretnjo — govoril tako ni z nikomer — odgovora na vprašanje ni mogel najti.

Negotovost ga je izmučila. Z rokami se je trdno oklepal naslanjača, da bi skril drget prstov, na obrazu pa se mu je zarisalo nekaj, kar je bilo še najbolj podobno osuplosti: mešička pod očmi sta se mu povescila in usta so se mu ob ohlapnih licih ukrivila navzdol. S pogledom je zablodil po sobi, preskakoval s predmeta na predmet in iskal. Knjižna omara je prazna režala vanj. Včasih so se vrstili za steklom usnjeni hrbti Cankarjevih del, bibliofilska izdaja Fausta, dolga vrsta

zlato obrezanega Hrama in Modre ptice, sedaj pa je bilo tam samo nekaj popackanih Jelkinih šolskih knjig in razcefranih zvezkov. Nad posteljo je v skromnem hrastovem okviru viselo Gasparijevo olje iz prvih let: samotni križ ob poti s planinami v ozadju. Nihče ni ponudil zanje niti pol tega, kar je bilo vredno, zato je ostalo. Naj poskusi znova?

Pred očmi mu je vstal sladkoben prodajalčev obraz. — Kaj bo dobrega gospod Novak? S sleherno besedo ga je ponižal, kramar. Pred leti, takrat je bil ves drugačen, sedaj pa kakor da z oderuštvo izkazuje milost. — Take reči danes ne gredo v denar, je cmokal z jezikom. Kaj praktičnega, gospod Novak, kaj praktičnega! Potlej je povedal ceno, da bi se človek zjokal nad njo. — Samo da vam ustrežem, je navadno dodal, poniglavec.

— In vendar bom moral nekaj prodati, je pomislil Novak z grenkobo. Ne sme misliti, da sem pozabil ali pa da ne zmorem več.

Zastokal je in se premaknil, da je razmajani naslanjač zaječal pod njim. Izraz osuplosti na obrazu se mu je poglobil: mešička pod očmi sta se povsila še niže in usta so se za spoznanje močnejše ukrivila navzdol. Kaj naj še sname s teh brezupno golih sten? Tistih nekaj fotografij? Včasih so se mu zdele kakor črno uokvirjen posmeh preteklosti. Koliko prijateljev in znancev, sami nasmejani obrazi! In sredi njih Melita v maškaradni opravi. Ves čas, ki sta ga preživela skupaj, je bil en sam pustni torek. Ničesar ni manjkalo: ne vina ne norih zabav. Toda čemu se je oženil z njo? To je bila blaznost. Potem sta imela otroka, se pravi, imela ga je Melita, njemu ni bilo zanj in zanjo tudi ne več. Konec je bil zares kakor pepelična sreda. Pa je pozabil, zmerom je lahko pozabljal, in tistim govoricam o njeni smrti takrat ni hotel verjeti. Nikoli ni bil slabič in kesanje mu je bilo tuje. To jutro pa mu je bil tudi spomin na Melito neprijeten. Občutek tesnobe v njem se je še povečal, zgrabilo ga je za grlo in mu usločilo hrbet.

— Melita, pa prav sedaj! je skušal odgnati nadležno misel. Kakor da bi ne imel resnejših skrbi!

S silo je odtrgal pogled od podobe in se ozrl na polico med pečjo in pianinom. Že od vsega začetka je vedel, da bo moral seči tja, saj ni imel kaj izbirati. Sveženj skrbno zavitih gramofonskih plošč je ležal tam.

Mozart!

To je bilo zadnje, kar mu je še ostalo. Vselej, kadar je nesel kako stvar iz hiše, si je rekel: Mozarta pa ne dam. In vselej se je bal tistega dne, ko tega ne bo mogel reči in bo moral seči tudi po njem. Doslej je

prodajal to, kar ga je obdajalo, sedaj pa bo moral prodati del samega sebe, se mu je zdelo.

Zaječal je, ko se je dvignil, da bi stopil ponje. Oklevaje je vzel sveženj s police in ga odnesel na mizo. Tam ga je razvil, jemal plošče drugo za drugo v roke in prebiral naslove. V ušesih so mu zvenele melodije, ki jih je tako ljubil, in porodila se mu je želja, da bi obdržal vsaj nekaj tega bogastva.

— Čarobna piščal... Don Juan...

Kar videl se je, kako se bo z razmajanega naslanjača oziral po izpraznjenih omarah, kako sam bo poslej posedal ob dolgih dopoldnevih in grebel vase. Ali pa bo strmел na ulico, ki je zmerom tako obupno prazna. Če se pokaže na njej človek, se mu mudi, kakor da se je zmotil in komaj čaka, da bi zavil drugam. Samo zjutraj se gnetejo po njej delavci, ki gredo v tovarno, in pa popoldne, ko se vračajo domov. Takrat je pod oknom živahno: klepet, topotanje nešteti nog in krik, kakor bi se utrgal hudournik, ki pa bo že čez nekaj minut usahnil.

— Naj gre vse! ga je nenadoma prevzel obup.

Uraunal je plošče in jih zavil v star ovojni papir, ki ga je bil potegnil izza omare. Potem si je pripravil obleko. Kadar je šel z doma, se je skrbno oblačil, ker ni maral, da bi njegova revščina ljudem bila v oči. Privoščili bi mu. Odpihnil je s čevljev prah, preden jih je obul, potem pa si je pred zrcalom zmočil tistih nekaj las in jih z redkim glavnikom potegnil čez golo teme. V njegovih kretnjah je bila rahla senca nekdanjega gizdalinstva, sled navad, ki so se z leti izgubljale, a povsem bržkone nikoli ne bodo izginile. Včasih je delal to z lahkoto, sedaj se je pa močno zasopel in roke so ga bolele, ko jih je držal nad glavo. Moral je počivati. Pol ure je minilo, preden je vse opravil.

Stisnil je sveženj pod roko, zaklenil stanovanje in pustil ključ pod predpražnikom.

— Če bi se Hilda nenadoma vrnila... Ali pa če bi Jelka prišla iz šole... Nikoli ne veš, kako je z njenim urnikom, zmerom kaj spreminjajo. Nikjer ni nič stalnega.

Hodil je hitro, kolikor so mu dopuščala leta, in se trudil, da bi ne gledal v ljudi, ki so ga srečavali. Zdelo se mu je, da vsi buljijo vanj, v tisti sveženj, ki ga je stiskal pod pazduho, in si pomežikujejo: Novak spet nosi naprodaj. Povrh ga je trapila še misel na srečanje s prodajalcem. Vso pot se je ni mogel otresti. Že vnaprej je občutil svoje ponižanje in se mučil ob njem.

— Menda bo vsaj prazno, je upal.

Pa ni bilo. Ženska srednjih let je izbirala porcelan in se zgovorno pogajala za ceno. Ni je poznal, a ga je ošinila s tako zvedavim pogledom, da mu je pognalo kri v lica. Zijalo! Imela je plašč z naborki ob straneh, oguljeno lisico okrog vratu in klobuk z modnim peresom, ki je že zdavnaj izgubilo svojo barvo.

— Le kje ga je pobrala, ta klobuk? je pomislil Novak. Spomladi leta devetintridesetega so prišli v modo, dobro se je še spominjal. Že takrat so se mu zdeli smešni. Urški ga je moral kupiti, ni odjenjala pred. Trmoglava je bila in vsiljiva, težko se je je otrešel, ko je začel s Hildo.

»Gospod Novak?« ga je pozdravil prodajalec. »Trenutek, prosim!«

Novaku je bilo prav. Umaknil se je v kot, kakor bi ne hotel motiti, in se je ozrl po policah. Česa vsega ljudje niso navlekli sem! Nepoučenemu bi se te stvari zdele samo kup več ali manj vredne šare. Novaku so pa povedale mnogo več. Večina so mu bile dobro znane in po njih je lahko videl, kdo vse je zabredel v stisko in koliko časa mu je še sojeno, da se bo držal na nogah. Vsak je prodal najprej preproge in zlatnino, potem slike, porcelan, jedilni pribor in nazadnje obleko. Skodelice, ki jih je kupovala ženska s smešnim klobukom, so bile Staričeve, v njih so navadno stregli gostom. Dobili so jih s Češkega, stric, ki je bil tam zaradi bombažne preje, jim jih je prinesel. Gotovo so se težko ločili od njih. Starič sam ne. Pootročil se je in pravijo, da se mu je omračil um, že nekaj mesecev ga ne puščajo na cesto. Pač pa gospa; ta mora prenašati dvojno gorje.

Preproga, ki je izzivalno visela na steni, je bila iz Mayerjeve sprejemnice. Že nekaj mesecev je bila tam in Novak je ugibal, kdo bo imel toliko denarja, da jo bo kupil. — Bržkone kak zagoveden tepec, ki bo potlej z umazanimi škornji gazil po njej in jo v nekaj mesecih uničil, ga je grizlo. Bil je eden tistih, ki so morali prodajati, zato je sovražil one, ki so kupovali. In čeprav mu Mayerjevi nikoli niso bili pri srcu — nosili so se tako oholo! — je v tem trenutku čutil z njimi.

— Gospa menda šiva srajce, se je domislil zadnje novice o njej. In on bo moral odsedeti še šest let. Preklemano bo dolga! Pa za tako malenkost! Nikogar ni ubil in tudi kradel ni, če pa se je bratil z Nemci, je to njegova stvar. Človeku ne puste, da bi dihal.

»Sedaj pa midva,« ga je prodajalčev glas zdramil iz razmišljanja.

Ženska je bila zavila skodelice, jih stlačila v torbo in odšla. Novak je stopil k mizi. Videl je, kako je oni s pogledom obvisel na svežnju, in obšla ga je želja za nečim nemogočim. Da bi ga mogel pogledati

kakor nekdanj, da bi mu šop bankovcev pomolil pod nos, da bi bil vsaj za trenutek to, kar je bil včasih... Mora se otresti ponižanja, mora!

»Pravzaprav bi rad nekaj kupil,« je rekel iznenada in vzravnal glavo.

»O!« se je začudil prodajalec. Dvignil je obrvi in globoko zasopel skozi nos.

»Hilda ima rojstni dan, veste,« je nadaljeval Novak in se trudil, da bi skrnil razdraženost, ki ga je obšla ob prodajalčevem žaljivem vzkliku.

»Rad bi ji pripravil presenečenje... nekaj malega...«

»Kako verižico? Tole, pravijo, je spet v modi. Ali pa zapestnica?«

— Kako se mi roga, cigan! je grizlo Novaka. Bilo mu je žal, da je začel tako samozavestno. Mar bi takoj ponudil, kupoval bi lahko tudi kasneje. Umik bo težak in kramar bo užival ob njem.

»Pa tole sem vam hotel ponuditi,« je rekel in se v zadregi prestopil.

»Sem si takoj mislil,« je oni brž spremenil glas. »Pokažite, prosim!«

»Plošče so... Mozart... njegova najbolj znana dela...«

»A, plošče! Slabo je z njimi. Radijske aparate ljudje kupujejo, to že, po ploščah pa še nihče ni vprašal. Obležale bodo.«

Govoril je malomarno in se delal, kakor da jih hoče potisniti nazaj. Novaka je spreletela zona.

»To je edino, kar imam,« je zajeceljal. »Verjemite mi, rajši bi vam prinesel kaj drugega! Težko sem se ločil od njih, toda Hilda ima rojstni dan in moram ji nekaj dati. Če opustim še to... Moj bog! Pa saj tega vi ne morete razumeti.«

Moledoval je, do kraja se je razgalil pred njim in, kakor da se je zavedel, kako klavrno je vse to besedičenje, nenadoma obmolknil in se zastrmel v tla. Ko je spet dvignil pogled, se je srečal s prodajalčevimi očmi in za trenutek se mu je zazdelo, da je poleg poroga v njih troha usmiljenja.

— Navsezadnje je tudi ta človek, pomagal mi bo, ga je obšlo bedno upanje, a se ga je že naslednji hip sramoval.

»Če vam morem s čim ustreči,« je rekel prodajalec, »izberite si kaj primernega in pustite plošče v zameno. Tale vaza na primer?«

Novak je ostrmel.

»Tale vaza?« je spravil iz sebe. »Vaza za Mozarta? Ali ste znoreli?«

»Ne. Ustreči sem vam hotel, to je vse. Ne pozabite, da sem tu samo uslužbenec. Delam, kakor mi je ukazano. Rad bi vam pomagal, toda, naj sežem v žep in vam dam iz svojega?«

Novaku je bilo, kakor bi ga oplazil z bičem. Z drhtečimi prsti je izbiral med predmeti, ki mu jih je ponudil prodajalec, in se odločil za

pepelnik. Stvar je bila nenavadna, a prikupna: gnezdo, nad njim pa pelikan s povešenimi krili in razparanimi prsmi.

— Hilda kadi, morda ga bo vesela, je na tihem upal.

Odšel je kakor omotičen. Čutil je, da je napravil nekaj neodpustljivega, neumnost, a si ni vedel pomagati. Bil je kakor utopljenec, ki v strahu grabi okoli sebe v prazno, medtem ko mu voda sili v grlo. Zabredel je in sedaj je na tleh, popolnoma na tleh.

— Mozarta — pa za tole! je kljuvalo v njem.

Pod nogami se mu je motalo orumenelo listje, ki ga je veter trgal z bližnjih kostanjev in ga nosil po asfaltu, da je zoprno pošumevalo.

— H kraju gre, je pomislil in odsunil skrivenčen list. Vsi gremo h kraju... Tudi Hilda! ga je nenadoma obšlo kakor olajšanje. Tako silno se je zavedel sovraštva, ki ga je čutil do nje, da ga je stisnilo v grlu. Pohodil bi jo kakor črva, njeno telo bi se zvijalo pod njegovim čevljem, prosila bi milosti — kako dolgo že ni prosila! — pa bi je ne poslušal, še malo ne, zanjo ni usmiljenja.

Stopil je na orumenel kostanjev list, ki mu ga je veter zanesel pod noge, in z naslado občutil, kako ga je zmel.

»Psica!« mu je naglas ušla psovka, ki jo spričo nje še nikoli ni bil izrekel.

Pred desetimi leti je bila še mikavna ženska. Trideset, pa še teh ji človek ne bi prisodil! Sam jih je imel še enkrat toliko in je seveda tudi tistikrat ni ljubil. Staral se je, moral si je to priznati, čeprav ne rad, samote se je zmerom bolj bal, pa si je zaželel svojega človeka. Njene izzivajoče, bujne oblike so ga zamamile, da se je odločil prav zanjo. Sedaj je občutil, da ni dobro izbiral, toda kdo bi mogel naprej vedeti, kako se bo življenje zasukalo! Saj bi tudi ona ne pristala, če bi le slutila. Takrat je bila vojna, nič kaj rožnat čas, a si je vendar znal pomagati. Na občini so ga potrebovali, nemara zaradi znanja jezika ali kaj. Ni se silil, sami so ga poklicali tja. Kasneje so mu mnogi očitali, ker je sprejel. Smešno! Nekoga bi dobili tako ali tako in kdo drug bi bil nemara slabši, mnogo slabši, kakor je bil Novak. Za marsikoga se je zavzel, tega nihče ni hotel videti, pač pa so vsi natančno vedeli, koliko se je pri tem sam okoristil. Kdo bi se pa ne? Naj mar lačen odriva polno skledo? Vsega je imel, zares, in lahko je dal. Hildi pa je takrat trda predla. Oblekel jo je, kakor je bila oblečena malokatera v mestu, in ji kupoval stvari, na kakršne dotlej ni mislila niti v sanjah.

»Kako si dober, dragi!« mu je zagotavljala, se mu obešala okrog vratu in ga obsipala s poljubi. Znala se je priviti kakor mačka, se

napraviti majhno, se pristrčno smejati ali pa si izvabiti solze, kakor je bolj kazalo.

Seveda si Novak ni delal utvar. Starega lisjaka ne premotiš tako brž. Dobro je vedel, kako je z njo. Kaj pa je imela, uboga reva? Nič. Natararica je bila in je živela malo od plače, malo od napitnin. Ko bi ne bilo otroka, ki ga je staknila kdo ve s kom — seveda je bila to prva ljubezen, prva in edina, pa je grdo napravil z njo — ko bi ne bilo otroka, bi se že obesila komu, saj ni bila napačna na pogled, tako pa je obsedela. In Novak je prišel kakor nalašč.

»Saj je ne boš sovražil, ker je sirota?« je namigovala na Jelko.

To mu je bilo od vsega še najmanj po volji, a se je vdal in otroka posvojil. Je že vedel, zakaj.

— Tako mi ničesar ne bo mogla očitati, je upal. Tudi starosti ne. Srečna naj bo, da jo vzamem, da dam otroku pošteno ime in da skrbim zanj. Kaj pa hoče še več?

Tudi drugi so bili tega mnenja in kar nič niso skrivali, kako jih ta reč preseneča.

»Beži no! Pa natararico? Tisto, ki streže pri Gregorinu?«

Novak jo je branil in prisegal nanjo, pa bolj iz samoljubja kot iz prepričanja. Bil je tak kakor vsi in če bi šlo za koga drugega, ne zanj, bi rekel isto. V resnici ga je na tihem grizlo. Vsem se je valjala po naročjih!

— Sedaj tega ne bo več, se je tolažil. Dobra gospodinja bo iz nje in skrbna žena. Kaj preteklost, ta utone v pozabo! Franta, kakšen veseljak je bil, pa je v javni hiši spoznal dekleta, ki mu je bila všeč, in se oženil z njo. Nikoli se ni kesal zaradi tega, doma se je držal in srečen je bil.

Prva leta je bilo vse prav, kmalu po vojni pa se je Hilda spet vrnila v krčmo.

»Naj živimo od tvoje pokojnine?« se je obregnila, ko jo je skušal odvrniti od tega.

To je bilo res, zato je molčal, na tihem pa si je želel, da bi se oprijela česa drugega, če že ne gre drugače.

»Natararica sem,« je rekla, kakor da je uganila njegove misli. »Saj si to prej vedel, ne?« ga je strupeno pogledala.

Bil je docela odvisen od nje in uvidel je, da je vse tisto, kar je napravil zanj, iz dneva v dan bolj izgubljalo na pomenu. Povsem ga je odrinila. Še za moža ga ni več marala. Nekega popoldneva, ko sta bila sama doma — Jelka je imela uro klavirja — se je preoblačila. Gola je sedla na posteljo in se zastrmela skozi okno, kdo ve kaj je imela v mislih. Novak je sedel v svojem naslanjaču in jo opazoval. Še

zmerom je bila bujna, prsi je imela polne in težke in njena koža je bila gladka kakor nekdej. Zahotelo se mu je njenega telesa, pristopil je in ji položil roko na ramo. Pa mu jo je odsunila.

»Daj no, starec!« mu je očitala, ga zaničljivo pogledala in se odmaknila.

Novaka je zbolelo. Sklonil je glavo in se molče vrnil v naslanjač. — Slači se pred menoj, kakor da sem skopljenec, je pomislil in nekaj grenkega se mu je dvignilo v grlu.

Od tistikrat je za trdno vedel, da ima ljubčka. Omenil ji tega ni, ker je vedel, da bi jo prav nič ne prizadelo. Ničesar ne bi tajila — čemu tudi? — smejala bi se in vseč bi ji bilo, ko bi videla, kako trpi. Prikril je mržnjo, ki se je dvignila v njem, in bil ljubezniv z njo, za rojstni dan pa jo je skušal s čim presenetiti. Prodajal je svoje stvari in kupoval darila, ki pa so bila iz leta v leto skromnejša. Hilda komaj da jih je pogledala, a zato ni odjenjal.

— Če bi še tega ne zmozel...

Tako težko kakor tokrat mu ni bilo še nikoli. Darilo, ki ga je stiskal v roki, ga je peklo in tudi upanja, da ji bo vseč, s kakršnim se je slepil vsa prejšnja leta, ni bilo. Kakor omotičen je stopal proti domu. Pod nogami se mu je valjalo orumenelo listje in mrzel veter mu je pihal v obraz. Čuden strah ga je bil obšel, ni se mogel otresti temnih slutenj in v možganih mu je nenehno kljuvala tista zoprna misel:

— Mozarta — pa za tole!

* * *

Po stopnicah se je vzpenjal počasi, a se je vendar zasopel. Moral se je nasloniti na zid in počivati, preden je prišel do vrha. Ko si je opomogel, se je strahoma ozrl po hodniku. Menda ga ni kdo videl? Svoje slabosti je prikrival in bi jih nikomur ne priznal.

Ključ je tičal v vratih in iz sobe je bilo slišati zvoke pianina.

— Jelka je doma, je pomislil.

Vstopil je tiho in se po prstih splazil v spalnico. Pri vratih je postal. Naslonil se je na podboj in se zastrmel v kot. Ni ga slišala. Sklanjala se je nad tipke in igrala. Novak se je zamaknil v ügro njenih rok: mehki prsti so urno drobili sèm in tja, božajóče postali, pa spet udarili. Skladbe ni poznal, nekam trdo mu je zvenela v ušesih.

— Spet nekaj novega, je pomislil. Zmerom ima kako novotarijo, ritem, pa nobene prave melodije.

Novak otrok nikoli ni maral, svojega se je branil, ko bi moral skrbeti zanj. Jelko je imel pa rad. Vedno bolj se je je oklepal in

z zadoščenjem čutil, da mu dekletce ljubezen vrača. Kako tudi ne! Vsa otroška leta je bila osamljena. Postajala je po gostilniškem dvorišču in sprejemala darove od bolj ali manj pijanih gostov. Pri Novaku je imela dom. Nič več je niso pehali iz kota v kot in v krušnem očetu je našla človeka, s katerim se je lahko menila o čemerkoli. Materi se je odtujila, pa saj ji posebno blizu tako nikoli ni bila. Zmerom je morala čutiti, da je samo v breme, dasiravno ji Hilda nikoli ni rekla česa podobnega.

— Ko bi ji tudi jaz zaupal, kakor ona meni! si je zaželel Novak. Stopil je k mizi, da bi sedel, pa je z nogo zadel ob stol in jo zmotil sredi igranja.

»Ah, ati!« je rekla, ko se je obrnila.

»No? Kako?«

»Pogorela sem.«

»Pogorela? Kje?«

»Pri matematiki. Nerazvita funkojja.«

»Hm!« se je zamislil Novak. »Takšnih reči se nikoli v življenju nisem učil.«

»Ko bi se jih tudi meni ne bilo treba!«

Kako prostodušno je znala pripovedovati o svojih skrbih! Ničesar ni skrivala, vse je delila z njim, dobro in slabo.

Zavlekel je naslanjač bliže k njej in sedel. Bil je utrujen. Za trenutek je moral zapreti oči in se zbrati.

»Zaigraj mi kaj!« je zaprosil. »Mozarta.«

»Že spet!« se je zasmejala. »Gotovo si ga vse dopoldne vrtel...« Nehote je pogledala na polico. Bila je prazna.

»Pa ne...« je začela, a vprašanja ni izgovorila do konca. Že vnaprej je vedela za odgovor.

»Da,« je prikimal Novak in obšel ga je sram, kakor da je napravil nekaj nečednega. »Samo škatla mi je še ostala, te nihče ne bo kupil.«

Jelka je pritisnila z nogo na pedal, da je zaječala vzmet, in se zastrmela v konico svojega čevlja.

»Tega bi ne smel prodati,« je rekla tiho.

»Mati ima rojstni dan,« se je opravičeval. »Nikoli še nisem pozabil nanj. Moral sem ji nekaj pripraviti, za to pa je treba denarja.«

»Pa si kaj kupil?«

»Malenkost,« se je izvijal. »Preprost pepelnik. Danes je težko za take reči... saj veš...«

Z roko je pokazal na mizo, kjer je ležalo darilo, zavito v rjav ovojni papir. Bilo mu je mučno in želel si je, da bi ga ne odvijala, čeprav je vedel, da ga bo, že iz radovednosti, če ne zavoljo drugega.

»Tole?«

Napeto jo je gledal, kako je razvijala omot: previdno, kakor bi se bala, da bi česa ne strla. Na njenem obrazu se ni nič zganilo. Nikakega presenečenja ni pokazala, še pomilovanja ne.

»Kar ljubko,« je rekla čez čas, a se ji je na glasu poznalo, da samo iz vljudnosti.

»Nič posebnega ni dobiti, tole pa... Kakega lepega pepelnika zares ni pri hiši.«

Ni odgovorila. Položila je darilo nazaj na mizo in spet sedla.

»Tistih plošč sem se že naveličal,« je lagal Novak. »Vedno eno in isto! In tebe imam. Saj mi boš zaigrala včasih?«

Kakor v odgovor so njeni prsti udarili akord. Strune so zadrhtele in se v tistem zvenu umirile. Novak se je zleknil v naslanjaču, prekrizal roke na kolenih in zaprl oči.

— Ave Verum.

Kako si je včasih želel, da bi znal to tudi sam! Glasbo je ljubil, a se je čutil spričo nje nebogljene. Samo jemal je, kar so mu dajali drugi, da bi se pa sam poigraval z glasovi, tega ni zmozel. Prav zato — in malce seveda tudi iz samoljublja — je kupil Jelki pianino. Seveda se je sprva upirala, moral jo je prisiliti, da je presedela tiste ure pri klaviaturi. Tudi skrila se je pred učiteljico, ko je ta prišla v hišo. Kmalu pa jo je prevzela mikavnost ritma in melodije in Novak je z zadovoljstvom sledil njenemu napredku. Bil ji je vodnik in ji je ostril okus, dokler mu ni dorasla. Tedaj je krenila po svojih potih. Našla je vrednote, ki jih sam ni znal ceniti, uhajala mu je, on pa je ostajal na bregu kakor koklja, ki je izvalila račke. Zanj je bilo v tem nekaj grenkega, a je svoje razpoloženje skrival, ker ji ni hotel biti krivičen. Čutil je, da stoji v preteklosti, ona pa je bila sredi življenja.

— Nekaj že mora biti na tem, sicer bi je ne vlekle, je menil, kadar kaki stvari ni mogel priti do dna.

Zvoki pianina so mu mehko zveneli na ušesa. V njih je spet in spet zaživelo tisto, kar je bilo zanj že zdavnaj pokopano, česar v resničnosti morda nikoli niti bilo ni. Utonil je v poseben svet, sedanost je izginila, neprijazne spalnice z umazanimi stenami in razjedenimi podnicami nenadoma ni bilo več in tudi mračnih misli ne. Samo Jelka je bila še tu, vitko dekle v modri jopici, s kostanjevimi lasmi, ki so ji v kitah padali na prsi, in z drobnimi, urnimi prsti, ki so begali po tipkah in izvabljali strunam mehke glasove.

— To je edino in vse, kar mi je še ostalo, mu je šlo skozi zavest.

* * *

V kuhinji so se s treskom zaprla vrata. Zdrznila sta se. Jelki so prsti obstali, skladba se je pretrgala. Novak pa je odprl oči in se vzravnal v naslanjaču. Molk, ki je sledil, je bil mučen. Mednju je leglo nekaj, kar jima prvi trenutek ni dalo do besede. Tako se zgodi otrokom, če so zaverovani v igro, pa jih pri tem zmotimo.

»Mama je doma,« je rekla Jelka iznenada in se dvignila.

— Mar sluti? je zaskrbelo Novaka.

Zmerom se je bal, da bi dekle ne zvedelo, kako je med njim in Hildo. Skrival je mržnjo in, če se pogovora o ženi že ni mogel ogniti, skrbno izbiral besede. Rad bi ji prihranil bridkost in sebi nemara tudi. Sedaj pa ta molk! Bilo je, kakor da sta se za trenutek ujela v isto misel. Seveda, dekle ima za seboj osemnajst pomladi, že zdavnaj ni več otrok; morda je o tej stvari bolje poučena ko on sam. Po mestu so se širile govorice o vsem mogočem, nikogar niso obšle. Za zagrnjenimi okni so se po zakonskih spalnicah in staromodno opremljenih sprejemnicah precejale novice, ki so se stekale od vsepovsod, iz zadnje zakotne ulice. Tam se je ustvarjalo javno mnenje in se z nenavadno naglico in trdoživostjo ukoreninjalo med meščani. Tem ljudem je bila obrekljivost krepost in ne samo svetopetke in stare device, tudi moški so se znali zaupno nagniti k ušesu in izreči tisto: — Ste že slišali? Kaj takega! Nihče ni izgovoril misli do kraja, samo namigovali so in to namigovanje je napravilo stvar mikavnejšo, pomembnejšo in mnogo bolj umazano, kakor je v resnici bila. Novak se za take govorice ni menil, vedel pa je, da se jim ni moč ogniti, in Jelka — kdo ve, če ji niso prišle na ušesa.

Z negotovimi koraki je stopil v kuhinjo.

Hilda je zleknjena sedela na zaboju za drva. Roke so ji ležale v naročju, glavo pa je nagnila nazaj. Imela je rumeno jopico s kratkimi rokavi in ozko krilo, ki ji je, ko se je tako zleknila, zlezlo nad kolena. Skozi prozorne nogavice, ki so se tesno prilegale, je prosevala mlečna, rožnato nadahnjena polt. Nekaj izzivajoče malomarnega je bilo v tej drži.

— Kakor bi se venomer nekomu nastavljala, je jezilo Novaka.

Komaj da se je ozrla nanju, ko sta vstopila.

»Mrzlo bo,« je rekla Jelki.

Ta je vzela iz omare dva pločevinasta krožnika — že nekaj let so imeli samo take — in ju položila na mizo. Iz materine torbe je potegnila lonec in ga odkrila.

»Segedinski golaž,« je rekla Hilda. »Precej gostov smo imeli, zato ga ni veliko. Bosta pa več kruha, ne?«

Zmerom je bilo tako: zelenjavne juhe do roba, mesa pa toliko, da je bilo pokrito dno. Novak je sumil, da Hilda hrane ne plačuje, marveč ji dajo, kar ostane. Vprašal pa po tem ni, ker se je bal odgovora, jedel je pa z odporom. Sam sebi se je zdel kakor tisti berači, ki jih je pred vojno videl na samostanskem hodniku. Kako zoprni spomin, pa se mu je vsiljeval vselej, kadar je sedel k mizi. Kaj je tistikrat iskal v samostanu, tega ni več pomnil, berači — pet jih je bilo — so mu pa vselej živo vstali pred očmi. Tiščali so k vratom in moleli predse pločevinaste krožnike, pater v rjavi kuti in modrem predpasniku pa jim je nalival brozgo, ki je sumljivo zaudarjala po svinjski kuhinji, in jim po koščkih delil trdega, kakor saje črnega kruha. Posedli so na klop ob steni in jedli s krožniki v naročju. Sreballi so in tista brozga se jim je pocejala z žlic in jim škropila po kolenih. Bili so stari, nebogljeni, jedli so zastonj in imeli so pločevinaste krožnike...

»Čisto malo bom, samo kak grizljaj,« je zavrnil Jelko, ki mu je hotela nadevati več kakor sebi. »Nič nisem lačen.«

Jedel je brez teka. Z vilicami je razbrskaval zelje in drobil kruh. Vse mu je sililo nazaj v grlo.

»Petek je povprašal po tebi,« je rekla Hilda in globoko zehnila. »Za nekaj mesecev so ga pritisnili k tlom, ko so mu vse vzeli, pa se je spet dvignil. Mislim, da mu gre bolje kot kdajkoli prej. Zna si pomagati.«

Govorila je počasi in brez pravega zanimanja, kakor da ji je samo za to, da nekaj reče. Novak pa je v njenih besedah vendarle čutil ost.

»Še ga bodo pritisnili,« je odvrnil, ne da bi dvignil pogled.

»Ne bodi tako vseveden!« V njenem glasu je bilo čutiti rahlo razdraženost. Vzravkala se je, si popravila krilo in se s komolcem naslonila na štedilnik. »In če ga,« je nadaljevala, »se bo spet kmalu vzravnal. Takega ne zlomijo zlepa, upognejo že, pa še to ne za dolgo.«

»Upogne se sam,« je zamrmral Novak. »Vse življenje se je samo upogibal.«

»In je od tega tudi nekaj imel. Kdo pa danes še živi v pomanjkanju? Na prste ene roke bi jih lahko naštel. Zasluzek se ponuja povsod, samo znati je treba.«

»Pa na sled ti ne smejo priti, ker potlej te vtaknejo pod ključ, kakor so Smoleta.«

»Smoleta!« se je namrdnila Hilda. »Prosim te, kdo pa je danes še varen? Tebi se nič ne more zgoditi, ker ničesar ne tvegaš, pa zato tudi ničesar imel ne boš.«

»Sama veš, da nisem za trgovino, da mi je bilo kramarstvo zmerom zoprno, takile nečedni posli pa še celo.«

»Saj trgovina ni vse,« je Hilda zazehala in se pretegnila. »Kosa poglej! Samo preprost uradnik je bil, nič drugega, pa je le dobil delo; za štiri ure na dan. Kdo pa zmore samo s pokojnino?«

»Postaral se je,« je rekel Novak, da bi obrnil pogovor drugam.

»Kos? Ne bi rekla. Starejši je kot ti, ne? Pa leta kar dobro skrije. Samo oblečen je bil zmerom tako skromno.«

Jelka je spustila vilice na krožnik. Bil je prazen. Tudi Novak je odrinil svojega.

»Ne boš več?« je vprašalo dekle začudeno.

»Ne.«

»Nocoj se bom vrnila pozno,« se je oglasila Hilda. »Ti, Jelka, pridi po večerjo. Pa ne pred sedmo.«

— Pozno? je pomislil Novak. To je takrat, ko bova z Jelko že v postelji. In zjutraj bo nataknjena, ker bo premalo spala. Potemtakem ji moram tisto takoj dati.

Šel je v spalnico, odvil pepelnik in ga podržal v roki. Zazdel se mu je neznamen, skoraj grd. Že ga je hotel položiti nazaj in se vrniti prazen, pa ga je zadržala misel, ki ga je vznemirjala vse jutro:

— Nikoli se še ni zgodilo, da bi pozabil. Če bi ne zmoget...

Ni smel več oklevati, odločno je stopil k vratom in pritisnil na kljuko.

Hilda je še zmerom sedela pri štedilniku. Približal se ji je z rokami za hrbtom in v zadregi begal s pogledom. Pred leti, o, takrat ga je ob takih prilikah pričakala že na pragu. Vprašujoče se mu je zazrla v oči, on pa se je skrivnostno nasmehnil. — Ugani! In je ugibala, nalašč tako, da ni uganila, da je bilo veselje potlej toliko večje. Pred leti, da! Sedaj ga je bilo pa lastnega darila sram in želel si je, da bi bilo to že za njim.

»Ko boš kadila,« je rekel. »Za rojstni dan sem ti ga kupil.«

»Tole?«

Vzela je pepelnik v roke, ga obrnila in ga ogledovala z radovednostjo, s kakršno pač človek ogleduje stvar, ki je še ni videl.

— Ko bi se vsaj nasmehnila! si je zaželel.

Ničesar ni rekla in tudi Novak je molče gledal nanjo. Molč je prekinila Jelka, ki ji je bilo nerodno ob materini brezbriznosti.

»Plošče je moral prodati,« je dejala. »Zadnje, ki so še ostale.«

»Saj ni nič posebnega,« je rekel Novak, kakor bi se branil hvale, ki je ni bilo. »Navaden pepelnik. Ptič mi je bil všeč. Pelikan.«

»Pelikan?« je vprašala Hilda, postavila pepelnik na rob štedilnika in se še enkrat po strani ozrla nanj.

»Da,« je hitel Novak, vesel, da se lahko razgovori. »Saj si že slišala o tem ptiču? Nekaka podoba materinstva je. Pravijo, da si razpara prsi in s krvjo nahrani mladiče, če ni drugega.«

»Prav treba me je opominjati k temu!« ga je izzivajoče zavrnila Hilda. »In to z darili! Še preveč skrbim, ubadam se od jutra do večera. Za koga le?«

»Nič takega nisem mislil,« se je zmedel Novak. »Čemu tudi?«

Krivica ga je zbolela. Saj ni pričakoval kake hvaležnosti, še malo ne. Ampak da ga bo žalila ... Kar čutil je, kako je iskala besed, da bi ga zbodla. Vsaj pred Jelko naj bi molčala!

»No, da, ti tako nikoli ničesar ne misliš,« se je posmehnila.

Ozrla se je na uro in se pretegnila. Vse na njej se je napelo, jopica ji je zlezla izza krila, v ustih pa se ji je zasvetila vrsta zlatih zob.

»Čas bo,« je rekla.

Dvignila se je, si popravila jopico, uravnala krilo in vzela plašč, ki ga je bila položila čez stol. Ogrnila ga je, pri tem pa oplazila z njim po štedilniku in pometla pepelnik na tla.

Jelka je kriknila, se brž sklonila in pobrala črepinje.

Novak je stisnil roke v pest in se ugriznil v ustnico. Tega bi ji ne prisodil, zares ne. Storila je nalašč, dobro je videl, kako se je pripravila. Že takrat, ko je postavila darilo na rob, je mislila na to. In kar je bilo najhuje, njena namera tudi Jelkinim očem ni ušla.

»Prava reč!« je Hilda malomarno zamahnila z roko.

Zapela si je gumbce, si pred zrcalom popravila lase, vzela torbico in odšla.

»Da ne pozabiš priti po večerjo!« je še med vrati zaklicala Jelki, potem pa je stekla po stopnicah.

Novak, ki je vse dotlej stal pri štedilniku, se je zadenski umaknil k stolu in sedel. Napetost v njem je popustila, lica so se mu ohlapno povесila in roke so mu brezmočno obležale na kolenih. Prsti so mu drgetali, pa se ni potrudil, da bi jih stisnil v pest in tako skril trepet, kakor je imel navado.

»Zlepila ga bom,« je rekla Jelka, ki je še zmerom držala v rokah razbiti pepelnik.

»Taka reč se nikoli ne zlepi,« je vzdihnil Novak, pa se je že naslednji trenutek ovedel in rekel z narejeno živahnostjo: »Če bi bilo kaj pomembnega, že, s takole malenkostjo pa ni, da bi se človek mučil. Med črepinje vrzi! Pepelnik se dobi povsod.«

»Pa je le škoda,« je ugovarjala Jelka. »Pomisli, Mozarta si dal zanj!«

— Da, Mozarta, ji je pritrdil v mislih, rekel pa ni nič.

Stisnil se je v dve gubi in potegnil glavo med ramena, kakor da pričakuje udarca, ki bi še moral priti. Temne slutnje so se spet oglašile v njem, to pot tako močno, da mu je bilo, kot bi visel nad prepadom. Vsenaokrog je bilo prazno in v njem samem je zevala praznina, da ga je obšla groza in se je krčevito oprijel stola.

EDINA PROŠNJA

Jože Javoršek

Na cesti kamen sem pobral, a glej:
ko čiste roke sem razprl, ptič
iz nje je zletel v vrh košatih vej. —
Prijel sem kačo — pa iz nje brstič
pomladne češnjice je rdeče vzklikl:
bila ni kača več, le drobna veja,
ki z njo po srcih sem pomlad škropil. —
Zverjad sem srečal, ki ugriz jo žeja,
pa sem zapiskal pesemco tenkó,
da zbudil v nji bi srečnega človeka,
ki poje, ljubi, dela in zvestó
voz sreče vleče iz nesreče veka.

A zdaj so hiše hiše, strop je strop
in okno okno, stol navaden stol,
po cestah se premikam suh in gol,
srce pa sem zagrebel v prsi — v grob.

Razcvêti, pesnik, zame svet lepote!
Navdahni marčeve jutranje ptiče,
da bodo peli v ozki hišni lini,
naj sonce spet me slavnostno pokliče,
da raztopi me v biserni sinjini.
Razveži sape, stki oblakov volno,
naj spet zapleše stvarstvo razigrano,